

CARICATURA, PARODIA ȘI PASTIȘA – LIMITE DE EXERCITARE A DREPTULUI SUBIECTIV DE AUTOR

Dorian CHIROȘCA,
magistru în drept

Recenzent: **Aurel BĂIEȘU,**
doctor în drept, conferențiar universitar (USM)

SUMMARY

L'auteur accorde une attention spéciale à l'importance des limites du droit d'auteur et à la nécessité de leur application pour la société. La caricature, la parodie et le pastiche sont des nouvelles proposées dans le nouveau projet de loi sur le droit dauteur et les droits voisins dans le compartiment des limites d'exercice du droit d'auteur. La Directive 2001/29/CE du Parlement Européen et du Conseil du 22 mai 2001 sur l'harmonisation de certains aspects du droit d'auteur et des droits voisins dans la société de l'information, prévoit ce type de limites, par suite l'auteur a éprouvé de définir ces limites et de trouver leur lieu dans le projet de loi.

Legiuitorul moldav a prevăzut mai multe limite în exercitarea dreptului de autor, care au fost incluse în Legea nr. 293/1994 privind dreptul de autor și drepturile conexe (în continuare – Legea nr. 293/1994), întru respectarea prevederilor art. 9 alin. 2 din Convenția de la Berna privind protecția operelor literare și artistice¹ (în continuare – Convenția de la Berna), potrivit căreia „va fi rezervat legislațiilor naționale din statele membre ale Uniunii dreptul de a autoriza reproducerea unor atare opere în anumite cazuri speciale, cu condiția că o asemenea reproducere să nu fie în contradicție cu valorificarea normală a operei și să nu prejudicieze interesele legitime ale autorului. Astfel, excepțiile pot fi acceptate doar cu respectarea a trei condiții cumulative:

- a) reproducerea va avea loc doar în cazuri speciale;
- b) reproducerea nu va fi în contradicție cu valorificarea normală a operei;
- c) reproducerea nu va prejudicia interesele legitime ale autorului”.

Aceste prevederi au fost incluse în art. 13 al Acordului privind aspectele drepturilor de proprietate intelectuală legate de comerț și în art. 10 al Acordului OMPI privind dreptul de autor. Legiuitorul stipulează aceste condiții la art. 19 alin. (1) din Legea nr. 293/1994, care prevede că „limitarea drepturilor autorilor se aplică cu condiția că ele nu aduc prejudicii valorificării normale a operei și nu lezează drepturile și interesele legitime ale autorilor”. În opinia noastră, legiuitorul moldav a comis o omitere importantă, potrivit căreia reproducerea neautorizată va avea loc doar în cazuri speciale. Totodată, art. 20-23 din Legea nr. 293/1994 înlătură, într-o oarecare măsură, această

scăpare și stipulează cazurile speciale de limitare a dreptului la reproducere.

Problemele ce se referă la limitele exercitării dreptului subiectiv de autor sunt de importanță majoră și vizează determinarea împuternicirilor autorului. Prin urmare, cunoscând excepțiile și limitele exercitării dreptului subiectiv de autor, putem stabili ce acțiuni privind apărarea dreptului de autor sunt permise autorului și titularului de drepturi și care sunt interzise, astfel autorul având posibilitatea să valorifice creațiile sale în limitele stabilite de lege.

Limitele exercitării dreptului de autor pot fi variate și acestea depind în mare măsură de interesele societății. În acest sens, în preambulul Acordului OMPI privind dreptul de autor se menționează stringența menținerii echilibrului dintre drepturile autorilor și aspirațiile publicului larg, în particular – în domeniul cercetărilor științifice și accesului la informație, așa cum este stabilit în Convenția de la Berna.

Pe lângă interesele societății, există și alte motive pentru instituirea excepțiilor și limitelor exercitării drepturilor de autor, în special acestea pot fi de ordin economic sau pot ține de imposibilitatea de realizare a drepturilor patrimoniale, spre exemplu, respectarea drepturilor în sfera privată. Există și explicații care se întemeiază pe libertățile și drepturile fundamentale ale omului, așa cum este dreptul la libera exprimare, conform căruia se permite utilizarea citatelor din alte opere, cu condiția respectării drepturilor morale, precum și dreptul de acces la informație prevăzut de art. 10 al Convenției europene a drepturilor omului.²

Potrivit art. 5 alin. 2 din Directiva 2001/29/CE, „statele membre pot prevedea excepții și limitări de la dreptul de reproducere, prevăzut la art. 2, în următoarele cazuri:

a) pentru reproduceri pe hârtie sau orice suport material, realizate prin folosirea oricărui tip de tehnici fotografice sau prin alt proces cu efecte similare, cu excepția partiturilor, cu condiția ca titularii de drepturi să primească compensații echitabile;

b) pentru reproduceri pe orice suport, realizate de către persoana fizică în scopuri private și pentru scopuri care nu sunt direct sau indirect comerciale, cu condiția ca titularii de drepturi să primească compensații echitabile care să țină cont de aplicarea sau neaplicarea măsurilor tehnologice prevăzute la art. 6 pentru operele sau obiectele protejate în cauză;

c) pentru acte specifice de reproducere realizate de către biblioteci publice, instituții de învățământ sau muzee, sau de către arhive, al căror scop nu este obținerea de avantaje comerciale sau economice directe sau indirecte;

d) pentru înregistrări efemere ale operelor realizate de organisme de radiodifuziune sau televiziune prin utilizarea propriilor instalații și pentru propriile programe difuzate; poate fi permisă păstrarea acestor înregistrări în arhive oficiale, în baza valorii lor documentare excepționale;

e) pentru reproduceri ale programelor difuzate de instituții sociale nonprofit, cum ar fi spitale sau închisori, cu condiția ca titularii de drepturi să primească compensații echitabile”.

De asemenea, „statele membre pot prevedea excepții sau limitări prevăzute la art. 2 și 3 ale Directivei 2001/29/CE în următoarele cazuri:

a) utilizarea în scopul unic de ilustrare în cadrul procesului educativ sau al cercetărilor științifice, atât timp cât sunt indicate sursele, inclusiv numele autorului, cu excepția cazurilor în care acest lucru se dovedește imposibil și în măsura justificată de scopurile necomerciale urmărite;

b) utilizarea, în beneficiul persoanelor cu handicap, având legătură directă cu acel handicap, de natură necomercială, în măsura impusă de handicapul specific;

c) reproducerea de către presă, comunicarea publică sau punerea la dispoziție a unor articole publicate privind subiecte economice, politice sau religioase de actualitate sau a unor opere radiodifuzate sau televizate, sau a altor opere protejate cu același caracter, în cazurile în care astfel de utilizări nu sunt în mod expres rezervate și în măsura în care este indicată sursa, inclusiv numele autorului, sau folosirea operelor sau a altor obiecte protejate pentru difuzarea evenimentelor curente, în măsura în care este justificată de scopuri de informare și sub rezerva de a indica sursa, inclusiv numele autorului, cu excepția cazurilor în care acest lucru se dovedește a fi imposibil;

d) citarea în scopul realizării unor articole de critică sau recenzii, cu condiția ca acestea să se refere la o operă sau un alt obiect protejat care a fost pus deja în mod legal la dispoziția publicului, să fie indicată sursa,

inclusiv numele autorului, cu excepția cazurilor în care acest lucru se dovedește imposibil, și ca folosirea lor să fie în conformitate cu practica apreciată drept corectă și în măsura justificată de anumite scopuri specifice;

e) folosirea în scopul securității publice sau pentru a asigura o bună derulare și raportare a procedurilor administrative, parlamentare sau judiciare;

f) folosirea discursurilor politice, precum și a extraselor din prelegeri publice, a operelor sau a altor obiecte protejate similare, în măsura justificată de scopul informativ urmărit și cu condiția să fie indicată sursa, inclusiv numele autorului, cu excepția cazurilor în care acest lucru se dovedește a fi imposibil;

g) utilizarea în timpul ceremoniilor religioase sau a ceremoniilor oficiale organizate de o autoritate publică;

h) utilizarea operelor, cum ar fi lucrări de arhitectură sau sculptură, destinate amplasării permanente în locuri publice;

i) includerea accidentală a unei opere sau a unui alt obiect protejat în alt material;

j) utilizarea în scopul anunțării expozițiilor publice sau a vânzărilor de opere de artă, în măsura necesară pentru promovarea evenimentului, excluzând alte scopuri comerciale;

k) utilizarea în cazul caricaturilor, parodierii sau pastişelor;

l) utilizarea în cazul demonstrațiilor sau reparării de echipamente;

m) utilizarea unei opere artistice sub forma unui imobil sau desen sau olan al unui imobil în scopul reconstrucției imobilului respectiv;

n) utilizarea, în scopul cercetării sau studiului privat, prin comunicarea sau punerea la dispoziția persoanelor aflate în clădirile instituțiilor prevăzute la alin. (2) lit. c), prin intermediul unor terminale speciale, a unor opere sau a altor obiecte protejate cuprinse în cadrul colecțiilor lor, care nu fac obiectul condițiilor de achiziționare sau de licențiere;

o) utilizarea în alte cazuri de mai mică importanță, unde excepțiile și limitările sunt deja prevăzute de legislațiile naționale, cu condiția ca acestea să se refere numai la utilizări similare și să nu afecteze libera circulație a mărfurilor și a serviciilor în cadrul comunității, fără a aduce atingere altor excepții sau limitări prevăzute în prezentul articol”.

Respectând prevederile legislației internaționale privind drepturile de autor, legiuitorul moldav stabilește un șir de limitări ale dreptului de autor, ce sunt concentrate în art. 20-23 din Legea nr. 293/1994 și vizează anumite cazuri care, după cum am menționat, se referă la circumstanțe de ordin economic sau social.

Astfel, art. 20 din Legea nr. 293/1994 instituie, spre exemplu, limite ale drepturilor autorului privind valorificarea operelor în scopuri personale; art. 21 instituie limite la valorificarea operelor de către

biblioteci, arhive și instituții de învățământ; art. 22 se referă la valorificarea liberă a operelor; art. 23 instituie limite la reproducerea programelor pentru computer.

Potrivit art. 10 alin. (2) lit. h) din Legea nr. 293/1994, autorului îi aparține dreptul exclusiv la valorificarea operei prin prelucrarea, adaptarea, aranjamentul și alte asemenea modificări ale operei. Directiva 2001/29/CE prevede, în art. 5 alin. (3) lit. k), o limitare a acestui drept exclusiv și stabilește că statele membre pot institui excepții cu privire la utilizare în cazul caricaturilor, parodierii sau pastişelor.

Necesitatea de a aduce legislația națională în concordanță cu cea europeană va conduce la obligativitatea de a introduce astfel de limite și în Legea Republicii Moldova privind dreptul de autor și drepturile conexe. Astfel de limite au fost prevăzute deja de legiuitorul român care dispune, în art. 35 din Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, că transformarea unei opere, fără consimțământul autorului și fără plata unei remunerații, este permisă în următoarele cazuri:

a) dacă este o transformare privată, care nu este destinată și nu este pusă la dispoziția publicului;

b) dacă rezultatul transformării este o parodie sau o caricatură, cu condiția ca rezultatul să nu creeze confuzie în ce privește opera originală și autorul acesteia;

c) dacă transformarea este impusă de scopul utilizării permise de autor.

Legiuitorul francez a prevăzut în art. 122-5 alin. 4 din CPI (Code de la propriété intellectuelle) că atunci când opera a fost divulgată autorul nu poate interzice parodia, pastişa și caricatura, ținând cont de legea genului.

Parodia este o creație literară în care se preiau temele, motivele și mijloacele artistice ale altei opere literare sau ale unui autor în scopul de a obține un efect satiric sau comic; termenul mai are și sensul de imitație neizbutită, inferioară sau caricaturală a unui prototip, a unui original.³

Pastişa reprezintă o lucrare literară, muzicală sau plastică, de obicei lipsită de originalitate și de valoare, în care autorul preia servil temele sau mijloacele de expresie ale unui mare creator; imitație, copie.⁴

Caricatura este o reprezentare, mai ales în desen, a unei persoane sau a unei situații prin exagerarea unor trăsături, îndeosebi negative, cu o intenție satirică sau umoristică; la fel, este o imitație nereușită, care denaturează originalul.⁵

Potrivit doctrinei, „parodia vizează operele muzicale, pastişele se referă la operele literare și caricatura tratează operele de artă”.⁶

Deși parodia, pastişa și caricatura reprezintă o limitare a dreptului la transformarea operei, autorul nu poate interzice o astfel de modificare. Această limitare se poate justifica și prin respectarea principiului de libertate de expresie, atunci când opera a fost modificată

substanțial prin parodie, pastişă sau caricatură, acestea din urmă având un rezultat de satiră, umor sau ironie.

După cum s-a menționat, parodia, pastişa și caricatura trebuie să producă un efect umoristic, așa cum reiese dintr-o decizie a Curții de Apel Paris care, totodată, formulează și condițiile pentru a fi acceptată o astfel de limitare. Se stabilește că parodia, pe care, conform art. 122-5 alin. 4 din CPI, autorul unei opere nu o poate interzice, (1) trebuie să aibă ca obiect provocarea râsului, plecând de la travestirea comică a operei originale și nu de la personalitatea autorului; (2) să se distingă suficient de această operă pentru a nu fi confundată cu aceasta; (3) să nu aibă drept scop denigrarea sau deturnarea publicului. Textul deciziei, de asemenea, prevede că trebuie să se țină cont și de regulile genului, o condiție stabilită și de art. 122-5 alin. 4 din CPI.⁷

Este important ca parodia să nu fie confundată cu opera originală sau cu pastişa care este o operă nouă a autorului. În acest sens, este necesar să fie indicată sursa parodiei și numele autorului acestei parodii sau pastişe. Totodată, efectul umoristic obținut trebuie să fie absolut diferit sau străin de opera originală, astfel ca publicul să identifice imediat parodia, pastişa sau caricatura.⁸

Valorificarea parodiei, pastişei și a caricaturii trebuie să fie exclusiv de natură artistică. Vor fi excluse parodiile publicitare, deoarece acestea necesită permisiunea autorului. În opinia lui Bertrand, pe care o susținem, valorificarea unei opere în scopuri publicitare este după natura sa o deturnare a finalității acestei opere.⁹

O astfel de limită este justificată de faptul că, acceptând versiunea prin care ar exista condiția de a obține permisiunea autorului privind modificarea operei prin parodie, pastişă sau caricatură, aceasta ar fi greu de realizat, deoarece ar putea exista mulți autori care ar refuza o astfel de modificare. Prin urmare, va fi limitat dreptul la libertatea de exprimare.

Note:

¹ Tratatate internaționale. Vol. 9. – Chișinău: Moldpres, 1999, p. 134.

² *A se vedea:* C. Bîrsan. *Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole.* Vol. 1. *Drepturi și libertăți.* – București: ALL Beck, 2005, p. 725.

³ Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. – București: Univers enciclopedic, 1998, p. 753.

⁴ *Ibidem*, p. 757.

⁵ *Ibidem*, p. 139.

⁶ A. Bertrand. *Le droit d'auteur et les droits voisins.* – Paris: Dalloz, 1999, p. 248; A. Francon. *Cours de la propriété littéraire, artistique et industrielle.* – Paris: Litec, 1999, p. 245; F. Pollaud-Dulian. *Le droit d'auteur.* – Paris: Economica, 2005, p. 522.

⁷ *Citat de:* V. Roș, B. Dragoș, O. Spineanu-Matei. *Dreptul de autor și drepturile conexe.* – București: ALL Beck, 2005, p. 337.

⁸ F. Pollaud-Dulian. *Le droit d'auteur*, p. 524.

⁹ A. Bertrand. *Le droit d'auteur et les droits voisins*, p. 249.